

έξαιρετον συγγραφικήν γονιμότητα. "Εγράψεν ύπομνήματα¹, ἔργα ιστορικά², *Quolibeta*³ καὶ *Quaestiones disputatae*. Καὶ ἀσχολεῖται ξητήματα, ὥστε νὰ ὑπομιμήσῃ τὴν εὐστροφίαν Ἀλβέρτου τοῦ μεγάλου, ἀλλ' ἐν πᾶσι παραμένει πιστὸς μαθητῆς τοῦ Θωμᾶ. Παραδέχεται τὴν ἁνότητα τοῦ εἰδους καὶ τὴν ἔξαρτησιν τῆς νοήσεως ἐκ τῆς νοήσεως καὶ τῆς μονήσεως⁴.

Εἰς τὸν φίλους τοῦ Θωμᾶ καταλεκτέος καὶ ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς *Dante Alighieri* γεννηθεὶς ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1265 καὶ ἀποθνήσκων ἐν Ραβέννῃ τῷ 1321. Εξορισθεὶς ἐκ Φλωρεντίας ἔσχε τὸν καρδὸν κατὰ τὴν μακρὰν ἀποδημίαν νὰ ἀκούσῃ τὰ διδάγματα τῶν σχολαστικῶν. Οὐ μόνον δ' ἐν τῇ «θείᾳ κομφδίᾳ» ἀλλὰ καὶ ἴδιᾳ ἐν τῇ «μοναρχίᾳ» φαίνεται ἐμπειρολογένος τῆς θιωμακῆς φιλοσοφίας⁵.

β. Ἔναντιοι καὶ σολέμνιοι τοῦ Θωμισμοῦ.

Οἱ ἀγῶνι κατὰ τοῦ Θωμᾶ ἤρξατο κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Παρισίοις διδακτικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν⁶. Τῇ 7η Μαρτίου τοῦ 1277 ἀπερρίφθησαν

¹ Τὰ ύπομνήματα ἀναφέρονται εἰς πολλὰ μέρη τῆς ἀγίας Γραφῆς, εἰς τὸ *de consolatione philosophiae* τοῦ Βοηθοῦ, εἰς τὰς τραγῳδίας τοῦ Σενέκα, εἰς τὰς γνώμας τοῦ Λορβαρδοῦ.

² Πλὴν τῶν *Annales sex regum Angliae* συνέγραψε χάρων τῆς θυγατρὸς τοῦ "Αγγλου βασιλέως ἐπιτομὴν τῆς παγκοσμίου ιστορίας, καὶ προσέτι ἔργον ἐπιγραφόμενον «*Historia ab origine mundi ad Christum natum*».

³ Τὰ *Quolibeta* 1—5 ἐγράψησαν μεταξὺ τοῦ 1300 καὶ 1312, τὸ 11ον, τῷ 1314, τὰ δὲ λοιπά δὲν ἀνευρέθησαν.

⁴ *Pelster*, ἐνθ. ἀνωτ. 374 ἐξ. *F. Ehrle*, *Nicolaus Trivet, sein Leben, seine Quolibet und Quaestiones disputatae*. (*Beiträge, Suppl. τόμ. 2*), 1923, 1—63.

⁵ *E. Krebs*, *Dante als philosoph und Theologe* (ἐν *Zweite Vereinschr. d. Görresgesellschaft*, 27 ἐξ.). — *M. Baumgartner*, *Dantes Stellung zur Philosophie*, ἐνθ. ἀνωτ. 48 κ. ἐξ. — *P. Mandonnet*, *Theologus Dantes* (ἐν *Bull. du Jubilé*, 1922).

⁶ "Οτι οὗτος ἔχει, μαρτυρεῖ ἡ εἰδησις τοῦ Πεκάριου καθ' ἓν τοῦ Θωμᾶς ἐνεκα τῆς περὶ ἁνότητος τοῦ εἶδους θεωρίας ὑπέστη σφροδρὰν ἐπικρίσιν τοῦ ἐπισκόπου, τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογίας καὶ πολλῶν ἔτι συνεταίρων τοῦ τάγματος. Ἐπιστ. τῆς 1 Τουν. 1285. Chart. 1,634.

ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Παρισίων Στεφάνου Tempier πλὴν πολλῶν ἀβερ-
ροῦκῶν ἀρχῶν καὶ τινες ἀποφάνσεις τοῦ Θωμᾶ, ἐν αἷς περιελαμβάνετο
μάλιστα ἡ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος θεωρία¹. Ὁλίγας δὲ ἡμέ-
ρας ὕστερον δὲ ἀρχιεπίσκοπος Κανταουρίας Ροβέρτος συνήργησεν ὅπως
ὑπὸ τῶν διδασκάλων τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὀξφορίας καταδικασθῶσι
καὶ ἀπαγορευθῶσι πολλαὶ θέσεις, ἐν αἷς προέχουσιν αἱ θωμακαὶ θεω-
ρίαι περὶ τῆς γενέσεως, περὶ τῆς ἐνότητος τῆς ψυχῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ,
περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα νέων εἰδῶν μετὰ τὸν
θάνατον². Κατὰ τῆς ὕστερης τοῦ Θωμᾶ θεραπευομένης ἀριστοτελικῆς
φιλοσοφίας ἡγέρθη μᾶλλον ἢ ἡτού σφραδόδες ἀγῶν παρὰ τῶν παλαιο-
τέρων καὶ ἐν ταῖς θεωρίαις τοῦ Λόγουστίνου ἐντείθαμμένων σχολα-
στικῶν διδασκαλιῶν. Πολυάριθμοι καὶ ἀξιόλογοι ἔξι αὗτοῖς τούτοις τοῦ
τύμπανος τῶν Δομινικανῶν ἦσαν οἱ εὐνοοῦντες καὶ ἀσπαζόμενοι τὴν
παλαιότεραν ἔκεινην αὐγουστίνειον θεωρίαν, ὡς δὲ Ρολάνδος ὁ ἐκ Κρε-
μίνης, Οὐγον δὲ τοῦ ἀγ. Cher, Πέτρος δὲ ἐκ Ταραντασίας (Tarent-
taise) καὶ ἄλλοι. Ὁ Ρολάνδος διδάξεις ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῶν Πα-
ρισίων ἀπὸ τοῦ 1229 μέχρι τοῦ 1231³ εἶχεν εὐδεῖαν γνῶσιν τῶν φρ-
σικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἴδια ἀγάπην τῆς θεορητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀ-
τομικῆς. Ὁ δὲ μνημονεύεται Οὐγον, γενόμενος καρδινάλιος τῷ 1244
καὶ ἀποθανὼν τῷ 1264, συνέταξεν ὑπόμνημα Γνωμῶν ὃπερ οὐτελείφθη
ἀνέκδοτον⁴. Ὁ Πέτρος δὲ ἐκ Ταραντασίας (1225—1276) ἐδίδαξεν ἐν
Παρισίοις τῷ 1259—1265 καὶ τῷ 1267—1269, εἴτα δὲ ἐγένετο ἀρχιε-
πίσκοπος Λουγδόνου καὶ τέλος πάπας ὀνομασθεὶς Ἰννοκέντιος δὲ πέμ-
πτος. Συνέγραψε δὲ ὑπόμνημα εἰς τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν γνωμῶν τοῦ
Λομβαρδοῦ καὶ τέσσαρας φιλοσοφικὰς πραγματείας⁵. Ἔξαρει τὸ

¹ n. 81 : Quod quia intelligentiae non habent materiam, Deus non potest facere plures eiusdem speciei. — n. 96 : Quod Deus non potest multiplicare individua sub una specie sine materia. — n. 191 : Quod formae non recipiunt divisionem nisi per materiam. — Ex. Mandonnet 1,232.

² Item quod forma corruptitur in pure nihil; item quod nulla potentia est in materia; item quod intellectiva introducta corruptitur sensitiva et vegetativa; item quod corpus vivum et mortuum est equivoce corpus... κλπ. H. Denifle 558 ἐξ.

³ Καρπὸς τῆς ἐν Παρισίοις διδασκαλίας εἶναι τὸ ἐν χειρογράφῳ διασωθὲν ὑπόμνημα τοῦ Ρολάνδου (Conclusiones super libros sententiarum).

⁴ Ἐπιθ. Mandonnet, Siger de Brabant 1,53^a. Ehrle, Xenia Thom. 3,545.

⁵ De unitate formae, de materia caeli, de aeternitate mundi, de intellectu et voluntate.

πρακτικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας, ἀποκρούει τὴν περὶ ἀἰδιότητος τῶν δημιουργημάτων θεωρίαν, ἀμφιταλαντεύεται περὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ἀύλων οὐσιῶν καὶ ἀποκλίνει εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν σπερματικῶν λόγων (*rationes seminales*).

Ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπερεμάχουν θεομῶς τῆς αὐγουστινείου παλαιᾶς παραδόσεως δὲ *Ricardus Rischacre* καὶ δὲ *Robertus Kilwardby*. Ἐκεῖνος ἔδρασεν ὡς *magister theologiae* ἐν Ὁξωνίᾳ καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1248. Οὗτος δέ, πολλῷ σπουδαιότερος, ἦτο μὲν Ἀγγλος τὴν καταγωγὴν ἀλλ' ἐσπούδασεν ἐν Παρισίοις καὶ ἐγένετο ἐκεῖ *magister artium*. ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν πατρίδα εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικανῶν καὶ ἐδιδάξεν ἀπὸ τοῦ 1248 μέχρι τοῦ 1261 ἐν Ὁξωνίᾳ κατέστη τῷ 1272 ἀρχιεπίσκοπος Καντρουρίας καὶ τῷ 1278 καρδινάλιος. Ἐτελεύτησε δὲ τῷ 1279 καταλιπὼν πολλὰ συγγράμματα, ὃν ἄλλα μὲν εἶγι
ὑπομνήματα¹ ἄλλα δὲ αὐτοτελῆ ἔργα². Θερμὸς ὁν θιασώτης τῆς διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου προσθυμεῖται πολλὰς θέσεις τῆς παλαιοτέρης σχολιστικῆς φιλοσοφίας νὰ ὑπερασπίσῃ κατὰ τῶν θωματικῶν κανονισμῶν. Οὗτος ἐπιχειρεῖ νὰ αἰτιολογήσῃ τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν καὶ τὴν θεωρίαν τῶν σπερματικῶν λόγων³ προσάγων ὑπὲρ τῆς πρώτης θέσεως ἀποδείξεις λογικὰς καὶ φυσικὰς, μεταφυσικὰς καὶ θεολογικὰς. Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, λέγει, ὑπάρχουσι τοία εἴδη ζωτικά⁴, τοεῖς διάφοροι ψυχαὶ ὡς μέρη, ἥτοι ἡ φυτικὴ καὶ ἡ αἰσθητικὴ καὶ ἡ νοητικὴ. Τὰ τοία ταῦτα εἴδη ὑποτάσσονται ἀλλήλοις καὶ συναποτελοῦνται τὴν ἀνθρωπίνην

¹ Τὰ ὑπομνήματα ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Πορφύριον καὶ τὸν Βοήθιον.

² Τοιοῦτον εἶναι τὸ *De ortu et divisione philosophiae*, ὅπερ εἶναι κατὰ τὸν I.. Baur ἡ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι παραχθεῖσαι ἀρίστη εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν. (Περιλήψεις αὐτοῦ ἴδε παρὰ *H. Haureau*, *Hist. de la philosophie scol.* 2², 29—32 καὶ *Notices et extraits* 5,115 Ἑξ.). Ἐνταῦθα μνημονεύτεα καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κορίνθου Πέτρον *de Confleto* Ἀπάντησις τοῦ Ροβέρτου, δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Fr. Ehrle (Archiv. 5,614 Ἑξ.). Τὸ τέλος τῆς Ἀπαντήσεως ταῦτης τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐνότητα τῶν εἰδῶν (*de unitate formarum*) ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ A. Birkenmajer (Vermischte Untersuchungen).

³ Αὐτ. 620 (Ἑκδ. Ehrle) «*Evolutio illarum rationum et explicatio per res actuales fit per secula materia naturalis prima... est quid dimensiones habens corporeas, impregnatum originalibus rationibus sive potentiis ex quibus producendi sunt actus omnium specificorum corporum*».

⁴ Εἰς ταῦτα δύναται νὰ προστεθῇ τέταρτον τὸ εἶδος τὸ παρέχον τῷ σώματι τὴν πλαστικότητα. Αὐτ. 635.

ψυχήν, ήτις είναι μὲν μία ἄλλὰ σύνθετος ἐκ μερῶν¹. Ὁφείλομεν δὲ νὰ παραδεχθῶμεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνότητα, διότι τὰ ἐν αὐτῷ εἴδη ἔχαστα ἔχουσι τάξιν καὶ φυσικὴν σύναψιν².

Πολλῷ σφοδρότερος καὶ σπουδαιότερος ἦτο δὲ ἁγὸν δὲ ἀπὸ τῶν Φραγκισκανῶν. Γοιοῦτοι πολέμιοι τοῦ θωμασμοῦ ἦσαν δὲ Ἰωάννης Πέκαμος καὶ δὲ Γουλιέλμος de la Mare. Ὁ John Peckham τῇ 29 Οκτωβρίου 1284 ἐπεκύρωσε τὴν ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ γενομένην καταδίκην καὶ ἀπόρριψιν τῶν θωμακῶν διδασκαλιῶν καὶ ἵδιᾳ τὴν περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ εἴδους θέσιν (in homine existere tantummodo formam unam) καὶ ὑστερον τῇ 30 Απριλίου 1286 ἀπηγόρευσε πάλιν τὰς ἀποδοκιμασθείσας ἔκείνας θεωρίας³. Οὗτος σφοδρῶς καταπλεμμέν τὰς profanas vocum novitates τῶν φιλοσόφων καὶ ἐπιθυμεῖ γὰρ ἐπανέλθῃ «εἰς τὴν στερρὰν καὶ ὑγιᾶ διδασκαλίαν τοῦ Ἀλεξανδροῦ τοῦ ἐξ Ἀλῆς καὶ τοῦ Bonaventura»⁴. Ἀποτρέπει ἀπὸ τῆς «ἐπικινδύνου» θεωρίας τῆς ἐνότητος τοῦ εἴδους καὶ ὑπαινίσσεται δὲ αὕτη ἔχει ἀρχὴν ἀβερροϊκήν⁵. Συνιγορεῖ δὲ ὑπὲρ τοῦ πλήθους τῶν εἰδῶν, τῶν σπερματικῶν καὶ ἀΐδιων λόγων («rationes seminales», «rationes aeternae») καὶ ὑπὲρ τῆς θεωρίας περὶ ταυτότητος τῆς οὐσίας καὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς⁶. Δὲν καταδικάζει, λέγει, τὴν φιλοσοφίαν ἀλλὰ τὰς σφαλερὰς καινοτομίας αὐτῆς⁷.

¹ Αὐτ. 628 «Intelligere debetis, quod una est animae rationalis substantia in homine, non tamen simplex sed composita ex partibus. Vegetativa enim, sensitiva, intellectiva partes sunt essentialiter differentes et secundum philosophum et secundum Augustinum».

² Ἐκδ. Birkennmajer 63 «Scio quod unus homo unam habet formam, quae non est una simplex sed ex multis composita, ordinem ad invicem habentibus naturalem et sine quarum nulla perfectus homo esse potest».

³ D'Argentré, Collectio judiciorum 1, 234—238.

⁴ Shart. 1, 634.

⁵ Ehrle, Zeitschrift. 176.

⁶ Shart. 1, 634 «Quae quidquid docet Augustinus de regulis aeternis, de luce incommutabili, de potentiis animae, de rationibus seminalibus inditis materiae et consimilibus innumeris».

⁷ Ἐν ἐπιστολῇ τῆς 1ης Ιουνίου τοῦ 1285 ἀπευθυνομένῃ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Lincoln γράφει «novitates (reprobamus) quae contra philosophicam veritatem sunt in sanctorum injuriam citra viginti annos in altitudines theologicas introductae». (Ehrle, 186). Άι «novitates» ἀγαφέρονται προδῆλως εἰς τὴν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῶν Παρισίων δευτέραν διδακτικὴν δρᾶσιν τοῦ Θωμᾶ.

Ο συμπολίτης τοῦ Πεκάμου Γουλιέλμος *de la Mare* ἐπελάβετο μεθοδικοῦ ἐλέγχου καὶ ἀγῶνος κατὰ τοῦ θωμασμοῦ πρὸς τοῦτο ἔξε- δωκε τὸ *Correctorium fratris Thomae*¹, ἐν ᾧ ἔργῳ βασανίζει καὶ ἐπικρίνει 118 ἀποφάνσεις ἀπαντώσας ἐν τοῖς κυριωτάτοις συγγράμ- μασι τοῦ Θωμᾶ².

Εἰς τοὺς ὑπερμάχους τῆς παραδόσεως κατὰ τῶν καινοτομιῶν ἀνήκει ὁ ἀξιόλογος διὸν τὴν πρωτοτυπίαν τῆς διανοήσεως Ἐρρίκος ὁ ἐκ Γάνδης. Οὗτος ἐγεννήθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13^{ου} αἰώνος καὶ ἐξε- παιδεύθη τῷ κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ιερατικῇ Σχολῇ τῇ ἐν Tournai, ἐνθα καὶ ἐγένετο ὑστερὸν ἀρχιδιάκονος. Τῷ 1277 κατέστη *magister theolo- giae* ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῶν Παρισίων καὶ μετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Tempier συγκληθεῖσης τῷ αὐτῷ ἔτει συνόδου τῶν καθηγη- τῶν τῆς θεολογίας, ἐν ᾧ κατεδικάσθησαν ὁ ἀβερροΐσμως καὶ τινες τῶν θιωτικῶν ἀποφάνσεων. Ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς εὐδοκιμώτατος φιλόσοφος καὶ θεολόγος καὶ ἐπινοιμάζετο «*doctor Solempnis*». Ἐτελεύτησε τῷ 1293 καταλιπὼν πολλὰ συγγράμματα³, ὡν σπουδαιότατα εἶναι τὰ *Quodlibeta*⁴ καὶ ἡ *Summa theologiae*⁵. Ἐν τῇ περὶ τοῦ καθόλου

¹ Τὸ *Correctorium* τοῦ Γουλιέλμου πρόκειται ἡμῖν ὡς αὐτοτελὲς σύγ- γραμμα ἐν 11 χειρογράφοις. Οἱ Ehrle (306—309) ποιεῖται λόγον περὶ δευτέ- ρους συντάξεως αὐτοῦ.

² Ὅτι ὁ ἐλέγχος τοῦ Γουλιέλμου συνῆδε πρὸς τὴν γνώμην τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν, μαρτυρεῖ ἡ σύστασις τοῦ ἀρχιγοῦ αὐτῶν εἰς τοὺς ἔξαρ- χους, ὅπως «*non permittant multiplicari Summam fratris Thomae nisi apud lectores notabiliter intelligentes...*». Ρητέον δὲ ὅτι εἰς τὸν ἐλέγχον τοῦτον ἀπήντησαν οἱ Δομινικανοὶ συντάξαντες *Correctoria* ή *Defensoria cor- ruptorii fratris Thomae*. Άλλος ἔρευναι τοῦ M. Grabmann, τοῦ P. Mandouillet καὶ τοῦ Fr. Ehrle ἥγανον εἰς φῶς πέντε διάφορα, ἐκ Δομινικανῶν προελ- θόντα, *Correctoria*, περὶ ὃν ἴδε Überweg—Geyer, 496—497.

³ Περισφέτειαι ἐν χειρογράφῳ ὑπόμνημα αὐτοῦ εἰς τὴν ἀριστοτελεῖην φυσικὴν καὶ λογικὴν πραγματείαν. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Escorial ὑπάρχουσιν αἱ «*Quaestiones super metaphysicam Aristotelis*». Τὸ δὲ σύγγραμμα «*liber de scriptoribus illustribus*» τὸ ἐπὶ μακρὸν χρόνον προσνεμόμενον αὐτῷ φαίνεται ὅτι εἶναι ἔνον. Τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα τοῦ Ἐρρίκου (γνήσια καὶ νόθα) ἔξεδόθησαν ὑπὸ Ἀγγέλου Ventura ἔχοντα τὴν ἐπιγραφὴν «*Magistri Henr. Gandavanensis philos. tripartitio doctrinarum et ratiōrum. Bononiae 1701*».

⁴ Ταῦτα εἶναι 15 τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐμφαίνουσι τοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας τοὺς τότε διεξαχθέντας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῶν Παρισίων. Τὸ ἔργον ἔξεδόθη κατὰ πρῶτον ἐν Παρισίοις τῷ ἔτει 1520.

⁵ Ἡ *Summa* καταλειφθεῖσα ἀτελῆς ἔξεδόθη κατ' ἀρχὰς τῷ 1520 ἐπιγρα- φομένη «*Summa quaestionum ordinariarum Henr. a Gandavo*.

ἐκδοχῇ ἀπέκλινεν ἀρκούντως τοῦ Θωμᾶ, διότι ἐγνωμάτευεν ὅτι ἡ οὐσία καθ' ἑαυτὴν οὔτε μερική εἶναι οὔτε γενικὴ ἀλλὰ γίνεται ἀμφότερα, τουτέστι μερική μὲν καθ' ὅσον ὑπάρχει ἐν ὠρισμέτῳ ὑποκειμένῳ γενικὴ δὲ καθ' ὅσον ἀφαιρεῖται διὰ τοῦ νοῦ ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων ἔκάστων καὶ νοεῖται ὡς ἐν πολλοῖς¹. «Ἐπειτα δὲ ἀρνεῖται ὅτι ὑπάρχει ἐν τοῖς δημιουργήμασι διάκρισις οὐσίας καὶ ὑπάρξεως² καὶ δέχεται ὡς ἀρχὴν τῆς ἀτομικότητος οὐχὶ τὴν ὕλην, καθὰ ὁ Θωμᾶς, ἀλλὰ τὸ εἶδος, ὅπερ ἐδημιουργήθη μερικὸν καὶ διάφορον³. Ἐνῷ πάλιν δὲ Θωμᾶς ἀπέφαινεν ἐν τῷ θεῷ ὑπάρχουσαν ιδίαν ἔκαστου ὄντος ἰδέαν, δὲ Ἐρρήκος γνωματεύει ὅτι ἐν ἐκείνῳ εἶναι προτευτομέναι μόναι αἱ γενικώταται οὐσίαι (species specialissimae)· ὥστε ὑπάρχουσιν ἐν τῷ θεῷ τοσαῦται ἰδέαι ὅσαπερ γένη καὶ εἴδη τῶν ὕντων εἶναι δυνατά, ἐπομένως ὑπάρχουσι πολλαὶ μὲν ἰδέαι ἀλλὰ τὸν ὕλην εἶναι παραπλήσια· τὸν δὲ τοῦτον ἀπειροντανόντα τὸν ὕλην ἔχειν τοσαῦται ἰδέαι⁴. Τὰ δὲ ἐπὶ μέρους ὅντα καίπερ μὴ ἔχοντα ιδίαν ἔκαστον ιδέαν ὅμιλος μετέχουσι τῆς θείας ιδέας, καθ' ὅσον προτυποῦνται ἐν τῇ θεῷ οὐκείᾳ ιδέᾳ⁵. Καὶ ἐν τῷ καθηρισμῷ τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης διαφωνεῖ δὲ φιλόσοφος πρὸς τὸν Θωμᾶν· δὲν ἐκδέχεται, ὅπως οὗτος, τὴν ὕλην καθ' ἑαυτὴν ὡς καθιστάντα δύναμιν, γινομένην μηδὲν ἄμα τῷ χωρισμῷ τοῦ εἴδους, ἀλλὰ θεωρεῖ ταύτην ὡς προϊὸν τῆς θείας δημιουργίας καὶ διὰ τοῦτο ἔχουσιν ιδίαν σύστασιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ εἴδους⁶. Ἡ ὕλη λαμβάνει παρὰ τοῦ εἴδους οὐχὶ τὴν ὑπαρξίαν ἀλλὰ τὴν ὠρισμένην ὑπαρξίαν, εἶναι βάσις δεκτικὴ τῶν εἰδῶν καὶ ἔχει ἐν τῷ νῷ τοῦ δημιουργοῦ ιδίαν ιδέαν⁷. Οὐχ ἡττον διέσταται πρὸς

¹ Quodl. 3, qu. 9.

² Αὐτ. 1, qu. 9 «Et sic in quacumque creatura esse non est aliquid re aliud ab ipsa essentia, additum ei ut sit».

³ Αὐτ. 5, qu. 8.

⁴ Quodl. 5, qu. 3. 7, qu. 1.

⁵ Αὐτ. 2, qu. 1.

⁶ «Ο ‘Ἐρρήκος ποιεῖται λόγον περὶ τριτῆς οὐσίας (esse) τῆς ὕλης’ ἡ ἀπλῆ ἡ πρώτη οὐσία (esse primum) εἶναι ἐκείνη, ἣν ἔχει ἡ ὕλη διά τινος μετοχῆς τοῦ θεοῦ ὡς δημιουργικὸν ἀποτέλεσμα· δευτέρᾳ δὲ οὐσίᾳ εἶγαι ἐκείνη, ἣν κέκτηται ἡ ὕλη φύσει καὶ δι' ἣς καθίσταται δεκτικὴ τῶν εἰδῶν. τὴν δὲ τρίτην οὐσίαν λαμβάνει παρὰ τοῦ εἴδους τελειοῦσαν τὴν δύναμιν καὶ δεκτικότητα τῆς ὕλης. Qnodl. 1, qu. 10.

⁷ Αὐτ. 1, qu. 10 «Immo ipsa est susceptibilis esse per se tamquam per se creabile et propriam dabens ideam in mente creatoris». Καὶ κατωτέρῳ. «Ipsa etiam Deo conservante quod sit aliquid in actu subsistens, licet non tam perfecto actu, quem habet in composito sub forma».

τὸν Ἀκυνάτην καὶ ἐν τῷ ζητήματι τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ. Ὁ Θωμᾶς διετείνετο ὅτι εἰς τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν ἔρχόμεθα ἐπὶ τέλους δι' ἀναλόγων ἐννοιῶν τῶν δημιουργημάτων· δι' δὲ Ἐρρίκος ἀποφαίνεται ὅτι τὸ πρῶτον ὑφὲ ἡμῶν γινωσκόμενον εἶναι δὲ θεός, καθὼς δον νοεῖται ὡς ἀδιόριστον ὅν¹. Ὡσαύτως δὲν ἀποδέχεται τὴν γνώμην ἐκείνου, καθὼς ἦν ἡ τοῦ κόσμου ἀρχὴ εἶναι ἀπλῶς πίστεως ἀρθρον, ἀλλὰ πειρᾶται νὰ ἀποδεῖξῃ ὅτι δὲ κόσμος ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργηθεὶς ἔχει ἀρχήν².

Ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ πειρᾶται δὲ Ἐρρίκος στοιχῶν τῷ παραδείγματι τοῦ Bonaventura καὶ ἄλλων Φραγκισκανῶν νὰ συμβιβάσῃ ποὺς ἀλλήλας τὴν ἀριστοτελεικὴν καὶ τὴν αὐγουστίνειον διδασκαλίαν. Ὁ δυνάμει νοῦς δύναται, λέγει, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ³ νὰ συλλάβῃ δι' ἀφαιρέσεως τὰς ὑπερτάτας ἐννοίας, ἃς συνδυάζουσα ἡ κοριτικὴ νόησις πορίζει ἀμέσως τὰς πρώτας πάσης ἐπιστήμης ἀρχὰς⁴. Ἀλλῷ ἡ καθαρὰ καὶ ἀναλλοίωτος ἀλήθεια διαγιγνώσκεται μόγον κατὰ τοὺς καγδνας τοῦ ἀΐδησου φωτὸς καὶ δι' ἴδιαιτέρου θείου φωτισμοῦ⁵.

Οπως ἐν τῇ γνωστιολογίᾳ οὗτο καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ ἐμφανίζεται δὲ φιλόσοφος πιστὸς μαθητὴς τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ἀποκλίνει ἀπὸ τοῦ Θωμᾶ. Γνοιματεύει δὲν εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ὑπάρχει πλὴν τῆς Ἑλλόγου ψυχῆς καὶ ἄλλο οὐσιῶδες εἶδος ἐκ τῆς ὕρισμένης μετέξεως τῶν στοιχείων ἐν αὐτῷ προελθόν (formā corporeitatis ἢ formā πίκτη), διότι διμιώς ὑποτάσπεται τῇ Ἑλλόγῳ ψυχῇ ὡς τῷ κυρίῳ εἴδει⁶, ὥστε νὰ δια-

¹ Ταυτίζει δηλαδὴ δὲ φιλόσοφος τὴν τοῦ ἀδιορίστου ὅντος ἐννοιαν, ἣτις ὑπάρχει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γνώσει πρώτη, πρὸς τὸ θεῖον ὃν καὶ οὗτο προέρχεται εἰς τὴν ἀπόφανσιν δὲν δὲν εἶναι τὸ πρῶτον γινωσκόμενον. Καὶ αὕτη δὴ εἶναι μόνον ἡ φυσικὴ γνῶσις διακρινομένη ἀπὸ τῆς λογικῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως, ἣτις ἐπιτυγχάνεται ὑστερον καὶ δὲν θὰ προσεγγίγνετο ἀνευ ἐκείνης. Αὐτ. 7, qu. 4.

² Αὐτ. 1, qu. 7.

³ Παραδέχεται δὲ φιλόσοφος ποιητικὸν νοῦν (intellectus agens), ὅστις ταυτίζεται πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν καὶ καταυγάζει τὸν νοῦν ὥστε νὰ κατέδῃ τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν, καὶ ποιητικὸν νοῦν ἐν τῇ ψυχῇ φωτίζοντα τὸν νοῦν ἵνα κατανοήσῃ τὴν εἰκονικὴν ἀλήθειαν τὴν δι' ἀφαιρέσεως ἐκ τοῦ φραγτάσματος συναγομένην. Quodl. 9, qu. 15.

⁴ Summa theol. qu. 5, n. 5.

⁵ Αὐτ. qu. 2, n. 26. αὐτ. n. 5 «Sed in illa (incomparabili veritate) nihil videmus nisi speciali illustratione divina, quia ipse excedit limites naturae nostrae.

⁶ Κατὰ ταῦτα δὲ ἀνθρωπὸς ἔγκειται ἐκ πρώτης ὥλης καὶ εἴδους τοῦ σώματος καὶ ψυχῆς. Quodl. 3, qu. 6. αὐτ. 4, qu. 13.

τηρηται ἢ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου ἐνότης¹. Ἐργεῖται δὲ πραγματικὴν διαφορὰν τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς παρατηρῶν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν μία συμπίπτουσα τῇ μιᾷ δυνάμει· μόνον κατὰ τοσοῦτο δύναται νὺ γίνῃ διάκρισις δυνάμεων τῆς ψυχῆς, καθ' ὃσον αὐτῇ ἐνεργεῖ πρὸς διάφορα ὅντα καὶ κατὰ διάφορον τρόπον². Ἐπὶ δὲ τῆς σχέσεως τῆς βουλήσεως πρὸς τὸν νοῦν ἀποφαίνεται ὅτι ἡ βούλησις δὲν ωρμίζεται ἀναγκαίως πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ νοῦ θεωρηθὲν μεῖζον ἀγαθὸν ἀλλ' ἀπόκειται αὐτῇ ἡ ἐκλογὴ μεταξὺ τοῦ κριθέντος μείζονος καὶ ἐλάσσονος ἀγαθοῦ. Ἐν τῇ προτιμήσει τοῦ μείζονος ἴγαμοῦ ἔγκειται ἡ ἀρετή³. Κατὰ πάντα δὲ λόγον τίθεται ἡ βούλησις ὑπὲρ τὸν νοῦν· τούτου μὲν ἔξις εἶναι ἡ σοφία, ἐκείνης δὲ ἡ ἀγάπη, ἥτις ὑπάρχει ἀνωτέρᾳ τῆς σοφίας· τοῦ μὲν νοῦ πάλιν ὑποκείμενον εἶναι τὸ ἀληθές, τῆς δὲ βουλήσεως τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, ὅπερ εἶναι ὁ ἀκρότατος σκοπός⁴.

Ο ‘Ἐρρηκος ὁ ἐκ Γάνδης ἀποκλίνων ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς αὐγουστινείου διδασκαλίας διαφωνεῖ πρὸς τὸν Θωμᾶν χωρὶς νὺ μετέχῃ τῶν σφοδρῶν κατ’ αὐτοῦ ἐπιμέσεων. Ἐν πολλοῖς εἶναι ἐκλεκτικὸς καὶ γινώσκει ἀνακαινίζων παλαιότερα ζητήματα νὺ ἔξευροισκη ἰδίας λύσεις· διὸ καὶ ἔτυχε παρὰ τῶν μεταγενεστέρων πολλῆς προσοχῆς⁵.

Εἰς τὸν ἀντιπάλους τοῦ Θωμισμοῦ πρέπει νὺ καταλεχθῆ καὶ ὁ λατινικὸς ἀβερροϊσμός.

§ 4. Λατινικὸς ἀβερροϊσμός.

1. Ἐλβέρτος ὁ μέγας καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης τῆς πίστεως τῆς χοιστιανικῆς ἀντεχόμενοι ἐφρόντιζον νὺ μὴ δουλεύωσιν εἰς τὸν Ἀριστο-

¹ Αὐτ. 4, qu. 13.

² Αὐτ. 3, qu. 14.

³ Αὐτ. 1, qu. 16.

⁴ Αὐτ. 1, qu. 14. αὐτ. 13, qu. 2.

⁵ Ἐπιθ. B. Hauréau, Hist. de la philos. scol. 2², 52 ἔξ. καὶ Notices et extraits 6, 162 ἔξ. — F. Ehrle, Beiträge zu den Biographien berühmter Scholastiker, 1885. — M. de Wulf, Histoire de la philosophie scolastique dans les Pays-Bas et la principauté de Liège, 1895 καὶ Histoire de la philosophie en Belgique, 1910. — J. Lichtenfeld, Die Ethik Heinrichs von Gent in ihren Grundzügen, 1906. — R. Braun, Die Erkenntnislehre Heiur, v. Gent., 1916. — W. Schöllgen, Das Problem d. Willensfreiheit bei Hein. v. Gent. 1927.